

KAMQAVATLIK TADBIRKORLIK UYLARINI JAXON TAJRIBASI BILAN TAQQOSLASH VA O‘XSHASH JIXATLARINI ANIQLASH

Abduraxmonov Sevinchbek Baxtiyor o'g'li

Samarqand Davlat Texnika universiteti

E-mail: sevinchbek19042003@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kamqavatli tadbirkorlik uylarining zamonaviy shaharsozlik va arxitektura rivojidagi o‘rni hamda ularni jahon tajribasi asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida turli mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyati uchun mo‘ljallangan kamqavatli turar joy va jamoat binolarining me‘moriy-rejaviy yechimlari, funksional tashkil etilishi, hududdan samarali foydalanish tamoyillari hamda ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari tahlil qilingan. Jahon tajribasidagi ilg‘or yondashuvlar mahalliy sharoitdagi kamqavatli tadbirkorlik uylari bilan taqqoslanib, ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlangan. Shuningdek, aholiga qulay sharoit yaratish, kichik biznesni rivojlantirish, yashash va tadbirkorlik funksiyalarini uyg‘unlashtirish hamda shahar muhitining barqarorligini ta‘minlashga qaratilgan arxitektura-rejaviy yechimlar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari kamqavatli tadbirkorlik uylarini loyihalash va rivojlantirishda xalqaro tajribadan samarali foydalanish imkoniyatlarini belgilashga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *kichik biznes, jahon tajribasi, arxitektura-rejaviy yechimlar, shaharsozlik, funksional rejalashtirish, turar joy, tadbirkorlik faoliyati, barqaror rivojlanish, shahar muhiti, me‘moriy yechimlar, hududdan samarali foydalanish.*

Samarqand an‘anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida yashash va iqtisodiy faoliyatning bir mulk doirasida birlashishi uy rejasining asosiy tashkil etuvchi belgisi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu birlashuv oddiy xona ichida ish bajarish bilan cheklanmaydi, balki hovli, ayvon, ombor, ustaxona, ko‘cha tomonga yaqin aloqa nuqtasi va oilaviy hududning o‘zaro tartiblangan tizimi orqali shakllanadi. Xorijiy adabiyotlarda uyga asoslangan tadbirkorlik tushunchasi aynan turar-joyning iqtisodiy faoliyat uchun asosiy makonga aylanishini ifodalaydi [23]. Mahalliy tajribada uy-ustaxona yoki uy-do‘kon kundalik hayot tartibiga singgan faoliyat shakli sifatida ishlagan. Xorijiy home-based business tajribasida ham tadbirkor o‘z uyidan ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, buyurtma qabul qilish yoki boshqaruv ishlarini olib boradi. O‘xshash jihat uy xarajatlarini kamaytirish, mehnat vaqtini oilaviy hayot bilan muvofiqlashtirish va kichik kapital bilan faoliyat boshlash imkoniyatida ko‘rinadi [24]. Farqli jihat Samarqand uyida iqtisodiy faoliyat ko‘pincha hovli atrofida joylashgan moddiy ishlab chiqarish, hunarmandchilik, saqlash yoki savdo bilan bog‘langan

bo‘lsa, zamonaviy xorijiy tajribada bu faoliyatning katta qismi xizmat ko‘rsatish, konsalting, raqamli ish, kichik ofis yoki masofaviy boshqaruv ko‘rinishiga ega bo‘lishidadir. Samarqandda ish jarayoni uy tarkibidagi jismoniy makonlarni, ayniqsa ayvon, ombor, tashqi kirish va hovli chetlarini faol ishlatadi, xorijiy namunalarda esa ish joyi ko‘pincha bitta xona, garaj, studiya, uy ofisi yoki ko‘cha tomonga ochilgan kichik savdo nuqtasi bilan chegaralanadi. Shu sabab Samarqand tajribasini zamonaviy home-based business modeli ishning uy rejasiga qanday joylashgani asosiy tahlil mezonini bo‘lishi kerak Rasm. 1 [25]. Uy va tadbirkorlikning birlashishida mijoz bilan aloqa darajasi alohida ahamiyatga ega. Samarqand uyida mijoz, xaridor yoki buyurtmachi bilan aloqaga xizmat qiladigan qism ko‘cha tomonga yaqinroq joylashib, oilaviy ichki hudud bevosita ochilib ketishidan saqlangan. Xorij shop-house tajribalarida ham ko‘cha bilan faol aloqa qiluvchi old zona savdo, ko‘rgazma, xizmat yoki qabul vazifasini bajaradi, lekin ayrim hollarda bu ochiqlik reklama va kirish erkinligi hisobiga kuchayadi [30]. Bu jihatdan Samarqand modeli mijoz oqimini nazorat qilish va xususiy hayotni saqlashga ko‘proq e‘tibor beradi. Xorijiy yechimlarida esa ish faoliyati ko‘rinadigan fasad, vitrina, alohida kirish yoki ochiq studiya orqali shahar muhitiga faolroq ulanadi. Samarqand uchun bu tajribadan olinadigan ehtiyotkor belgi ko‘cha bilan iqtisodiy aloqani kuchaytirish, lekin hovlining oilaviy va mikroiklimiy vazifasini buzmaslikdan iborat [23]. Uy tadbirkorligining yana bir umumiy belgisi oilaviy mehnatga tayangan ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish shaklidir. Samarqandda bu holat hunarmandchilik, savdo, mahsulot tayyorlash, vaqtincha saqlash va oilaviy yordamchi mehnat orqali ko‘rinadi. Xorijiy tadqiqotlarda ham uy korxonalari ko‘p hollarda oila a‘zolari tomonidan yuritilishi, kichik mablag‘ bilan moliyalashtirilishi va rasmiy korxona binosiga ehtiyoj sezmasligi qayd etiladi [31]. O‘xshashlik shundaki, har ikki tajribada turar-joy

Figure 11. Interior of early nineteenth-century Bethnal Green weaver's house, From Holliss (2012).

Rasm. 1 Bethnal Greendagi XIX asr boshlariga oid to‘quvchi uyining ichki makoni, unda yashash va hunarmandchilik faoliyati bir makonda tashkil etilgani ko‘rinadi. Manba: Frances Holliss, 2012.

iqtisodiy mustaqillikni boshlash uchun past xarajatli makon vazifasini bajaradi. Farq esa Samarqand sharoitida bu faoliyat mahalla, qo‘shnichilik, hovli tartibi va an‘anaviy xususiylik qoidalari bilan bevosita bog‘langanida, xorijiy tajribada esa ko‘proq bozor, startap yoki xizmat iqtisodiyoti bilan izohlanishidadir. Shu bois Samarqand uchun xorijiy tajriba uyda biznes yuritish imkoniyatini kengaytirish manbai bo‘la oladi [30]. Samarqand uy-ustaxona tizimida ish va yashashning birga joylashuvi doimiy aralashuvni emas, vazifalarning ichki tartib asosida bog‘lanishini bildiradi. Xorijiy workhome nazariyasida ham uy va ish joyi bir binoda bo‘lishi

mumkin, lekin ularning nisbati kasb turi, mijoz oqimi, ishlab chiqarish hajmi va oilaviy

Figure 9. Mr. Nguyen's flat in 2018. (Left) Floor-plan of Mr. Nguyen's flat after the changes: 1. Living/heating room; 2. Mr. Nguyen's private quarter; 3. Kitchen; 4. Toilet, laundry; 5. The void area used as the parent's bedroom. (Top right) A tutorial for local primary students; (Bottom right) Parent's bedroom (Produced and photographed by the authors, 2018).

Rasm. 3 Nguyen xonadonining qayta rejalashtirilgan tuzilmasi, o'qitish va yashash funksiyalari birlashgan ichki makon ko'rinishlari. **Manba:** Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar materiali, 2018.

ehtiyojga qarab o'zgaradi. Mazkur qiyos Samarqand tadbirkorlik uyini faqat tarixiy turar-joy sifatida emas, uy, mehnat va kichik iqtisodiyot birlashgan fazoviy model sifatida tahlil qilish imkonini beradi Rasm. 2 [23].

Samarqand an'anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida funksional zonalash yashash hududi, ish maydoni, saqlash bo'lagi, mijoz bilan aloqa nuqtasi va xo'jalik harakatlarining bir-biriga to'g'ri nisbati orqali shakllanadi. Bu tizimda hovli umumiy bog'lovchi makon bo'lsa-da, uning har bir cheti bir xil vazifa bajarmaydi: ayrim qismlar

oilaviy hayotga, ayrimlari mahsulot tayyorlashga, ayrimlari esa kirish va yuk olib kirish jarayonlariga xizmat qiladi. Xorijiy workhome tajribasida ham turar-joy va ish jarayoni bitta bino ichida joylashadi, lekin funksional ajratish ko'pincha xonalar, qavatlar, qo'shimcha

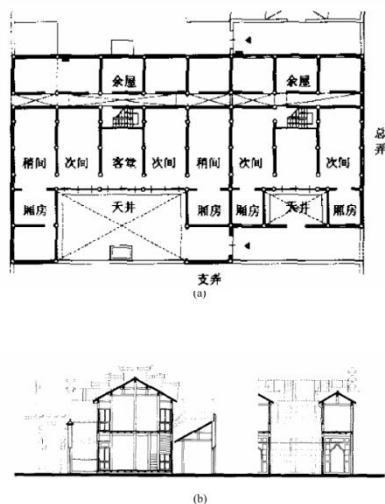

Figure 3. Plan (a) and section (b) of a typical old Shikumen lane. From Lü, Rowe, and Zhang (2001).

Rasm. 2 Eski Shikumen ko'chasidagi an'anaviy turar-joyning reja va kesim chizmalari. **Manba:** Lü, Rowe va Zhang, 2001.

kirish yoki qayta moslashtirilgan ichki bo'linmalar orqali amalga oshiriladi [23]. Mahalliy tajribada oilaviy hudud mijoz bilan aloqa hududidan bevosita ajratilgan bo'lishi muhim, chunki tadbirkorlik faoliyati uy xususiyligini butunlay ochib yubormasligi kerak. Xorij shakllarida ham ish va oilaviy hayotning chegarasi dolzarb masala hisoblanadi, ayniqsa mijoz qabul qilinadigan, mahsulot yetkaziladigan yoki xizmat ko'rsatiladigan faoliyatlarda bu farq reja yechimiga ta'sir qiladi. O'xshash jihat shundaki, har ikki tajribada uy ichida ish zonasi ajratiladi; farqli jihat esa Samarqandda bu ajratish ko'proq dahliz, hovli, ayvon va ichkari-tashqari nisbatlari bilan, xorijiy tajribada esa xona, ofis burchagi, studiya yoki alohida kirish bilan hal qilinishidadir Rasm. 3[24]. Ichki harakat tizimida mijoz yo'nalishi, oila yo'nalishi va xo'jalik yo'nalishi bir xil darajada ochiq bo'lmasligi kerak.

Samarqand uyida mijoz yoki buyurtmachining harakati ko'cha tomondagi aloqa bo'g'ini, kirish oldi yoki tashqi qism bilan chegaralanib, hovlining chuqur oilaviy hududiga to'liq kirib bormaydi. Xorijiy yechimlarda mijoz oqimi old zona orqali boshqariladi, lekin ayrim misollarda ko'cha fronti ish maydoniga bevosita ulanib, xususiylik chegarasini Samarqand modeliga nisbatan ochiqroq qiladi Rasm. 4 [30]. Ish maydoni joylashuvi tadbirkorlik turiga qarab o'zgaradi. Samarqanddagi uy-ustaxona shaklida ish joyi ko'pincha hovli cheti, ayvon osti, ombor yaqinligi yoki tashqi kirishga qulay bo'lgan qism bilan bog'lanadi, chunki xom

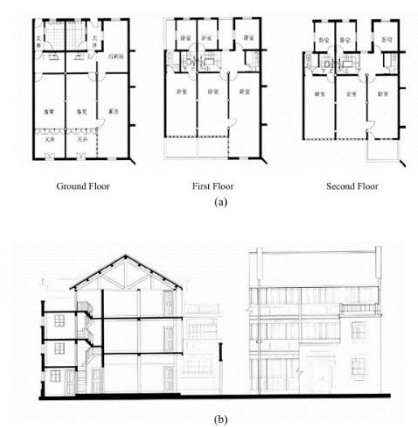

Figure 4. Plan (a) and section (b) of A typical new style Shikumen lane: Meilanfang, Shanghai. From Lü, Rowe, and Zhang (2001).

Rasm. 4 Shanghai, Meilanfang hududidagi yangi uslubdagi Shikumen turar-joyining qavat rejaları va kesim chizması. Manba: Lü, Rowe va Zhang, 2001.

tadbirkorligining yashirin, ammo muhim qismini tashkil etadi. Samarqandda mahsulot olib kirish, suvdan foydalanish, yoqilg'i yoki asboblarni tashish, tozalash va chiqindi chiqarish oilaviy asosiy harakat bilan to'liq aralashib ketmasligi kerak. Xorijiy tajriba alohida yetkazib berish yo'li, mijoz kirishi, xizmat zonasi va qo'shnilarga ta'sirni kamaytiruvchi ichki tashkilot muhim sanaladi [28]. Funksional zonalashning kuchi uning qat'iy devorlar sonida emas, balki

Rasm. 5 YAOTOKU sabzavot sotuvchisi uy-do'konining 2000 va 2007-yillardagi qavat rejaları; unda savdo, yashash va xo'jalik funksiyalari bir binoda joylashgani ko'rsatilgan. Manba: YAOTOKU, The Vegetable Seller.

maydoniga aylantirish yoki mijoz oqimini ichki hayotga nazoratsiz kiritish hisobiga bo'lmasligi kerak. Qiyosiy jihatdan maqbul yondashuv ish maydoni, mijoz bilan aloqa,

ashyo olib kirish, mahsulotni vaqtincha saqlash va tayyor buyumni chiqarish amaliy harakatni talab qiladi. Xorijiy tajribada esa ish joyi ba'zan jismoniy ishlab chiqarishga, ba'zan xizmat ko'rsatishga, ba'zan raqamli boshqaruvga moslashgani uchun uning maydoni va mijoz bilan aloqasi ancha turlicha bo'ladi [31]. Saqlash bo'lagi qiyosiy tahlilda alohida mezon sifatida qaralishi lozim. Samarqand tadbirkorlik uyida ombor, yerto'la, hovli cheti yoki yopiq yordamchi xona mahsulot, xom ashyo, asbob-uskuna va mavsumiy buyumlarni tartibli saqlashga xizmat qilgan. Xorij tajribasida saqlash vazifasi ko'pincha garaj, podval, yordamchi xona, orqa xona yoki tashqi omborcha orqali bajariladi; o'xshashlik saqlash ehtiyojida farq esa Samarqandda bu jarayon hovli-xo'jalik tartibi bilan ko'proq bog'langanida ko'rinadi Rasm. 5[25]. Xizmat yo'laklari va yordamchi harakat yo'nalishlari uy

harakatlarni tartibga solish qobiliyatida ko'rinadi. Samarqand uyida hovli, ayvon va dahliz bir vaqtning o'zida bog'lovchi, ajratuvchi va nazorat qiluvchi vazifalarni bajaradi, shu sabab reja nisbatan sodda bo'lsa ham ichki intizomni saqlab turadi. Xorijiy yondashuvlarda esa ayni vazifa o'zgaruvchan devor, ko'chma mebel, universal xona yoki vaqt bo'yicha almashinadigan ish-oila rejimi orqali hal qilinadi (58) [34].

Samarqand uchun xorijiy tajribadan olinadigan asosiy belgi funksional aralashuvni me'moriy tartib bilan boshqarishdir. Uy ichida tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish oilaviy hududni qisqartirish, hovlini faqat ish

saqlash va xizmat harakatlarini alohida darajalarda tashkil etish, hovli va ayvonning yashash va mehnat o'rtasidagi muvozanatli bog'lovchi rolini saqlash bilan belgilanadi Rasm. 6 [23].

Samarqand an'anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida ko'cha bilan aloqa uy ichidagi iqtisodiy faoliyatni tashqi muhitga bog'lovchi asosiy me'moriy bo'g'in sifatida qaraladi.

4.58. Samarqand, ko'cha bilan aloqa uchun qavatli bino. Birlashtirilgan qayta rejalashtirilgan ichki makon. **Manba:** Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar materiali, 2018.

Bunda fasad faqat devor yoki bezak yuzasi emas, balki kirish, mijozni qabul qilish, buyurtma olish, mahsulotni chiqarish va xususiy hududni himoyalash vazifalarini birgalikda bajaradigan chegara sifatida ishlaydi. Xorijiy tadbirkorlik shakllarida ham ko'cha fronti tadbirkorlik faoliyatining ko'rinadigan, taniladigan va boshqariladigan qismi sifatida tashkil etiladi [23]. Mahalliy tajribada ko'cha tomonga yaqin qism savdo yoki xizmat aloqasiga xizmat qilgan bo'lsa, ichki hovli oilaviy hayot, xo'jalik ishlari va ishlab chiqarishning nazoratli davomiga

ajratilgan. Xorij modelida old qism ko'pincha do'kon, ustaxona, kafe, ofis yoki xizmat maydoni sifatida ishlaydi, orqa yoki yuqori qavatlar esa yashash vazifasini bajaradi. O'xshash jihat ko'cha tomoni iqtisodiy aloqa uchun faol ishlatilishida, farqli jihat Samarqandda fasadning ochiqligi ichki hovli xususiylikini cheklamasligi kerakligida namoyon bo'ladi [30]. Samarqand uyida darvoza, dahliz yoki tor o'tish orqali ko'cha bilan hovli o'rtasida nazoratli masofa yaratiladi. Xorij tajribasida esa ko'cha bilan ish maydoni o'rtasidagi aloqa ayrim hollarda vitrina, shaffof eshik, ochiq studiya yoki to'g'ridan-to'g'ri kirish orqali kuchaytiriladi. Bu farq tadbirkorlik faoliyatining shahar ko'rinishiga chiqish darajasini belgilaydi, chunki

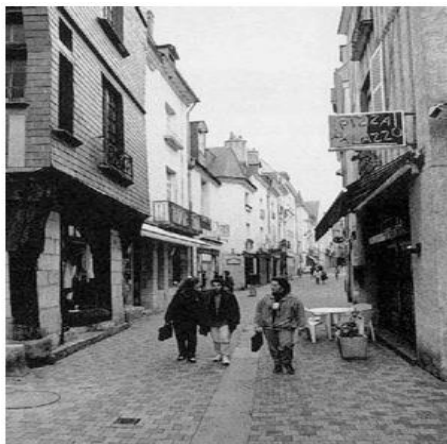
Samarqand modelida mijoz aloqasi bor, ammo oilaviy ichki makon to'liq namoyish

Figure 11. (Left) floor plan of Mr. Bao's flat after the changes: 1. Living room 2. Mr. Bao's private quarter 3. Coffee workshop 4. The void area is used as kitchen space 5. Parent's room 6. Laundry space 7. Private parking. (Top right) Flat's owner above filled the void with laminated flooring. (Bottom right) Tools for the coffee workshop (Produced by the authors, 2018).

Rasm. 7 Tarixiy shahar maydonida kam qavatli bino, xizmat ko'rsatish fasadi va jamoat makoni ko'rinishi. **Manba:** Cliff Moughtin, *Urban Design: Street and Square*, Architectural Press, 2003.

qilinmaydi Rasm. 7 [24]. Fasadning tadbirkorlik vazifasi kasb turiga qarab o'zgaradi. Savdo faoliyatida ko'cha yuzasi mahsulotni ko'rsatish, xaridorni jalb qilish va kirish yo'nalishini aniqlashga xizmat qilsa, hunarmandchilikda u buyurtma qabul qilish, tayyor mahsulotni topshirish yoki ish jarayonini cheklangan darajada ko'rsatish vositasiga aylanadi. Xorijiy tajribasida ham ko'cha fronti mijoz oqimini boshqaradi, lekin ko'plab misollarda reklama, belgilar, vitrina va tezkor xizmat ko'rsatish talabi kuchliroq bo'ladi [31]. Samarqand sharoitida fasadning ortiqcha tijoratlashuvi mahalla ko'chasi xususiyatini o'zgartirib yuborishi mumkin. Shu sabab ko'cha bilan aloqa kuchaytirilganda ham kirish darajasi, ovoz, hid, yuk tushirish, mijoz kutish va qo'shni uylar bilan masofa nazorat qilinishi lozim. Xorijiy

5.20

Rasm. 8 Tarixiy savdo ko‘chasida piyodalar harakati, do‘kon fasadlari va tor ko‘cha muhiti aks etgan ko‘rinish. **Manba:** Cliff Moughtin, *Urban Design: Street and Square*, Architectural Press, 2003.

reklama maydoni bo‘lmagan. Xorijiy tajribada esa xizmat ko‘rsatish va savdo faoliyati ko‘pincha belgi, vitrina, peshlavha, old maydon yoki mijozga ochiq interyer orqali ko‘rinadigan iqtisodiy yuzaga ega bo‘ladi [30]. Samarqand uchun olinadigan me‘moriy belgi fasadni faqat tarixiy ko‘rinishni saqlovchi qobiq sifatida emas, nazoratli iqtisodiy aloqa yuzasi

Rasm. 9 Tokiodagi sabzavot sotuvchisi uchun mo‘ljallangan uy-do‘konning ko‘cha fasadi va pastki savdo qismi. **Manba:** Atelier Knot’s House for Vegetable Seller, Tokyo.

tajriba bu masalada fasadni tadbirkorlik uchun faol ishlatish imkonini ko‘rsatadi Rasm. 8 [28]. Ko‘cha va hovli aloqasining muhim jihati mijoz harakatining qayerda to‘xtatilishidir. Samarqand uyida mijoz ko‘pincha tashqi kirish, darvozaxona, old xona yoki ishga yaqin qismda qabul qilinadi, oilaviy hovli esa faqat zarur holatda ochiladi. Xorijiy binolarda mijoz ish maydonining ichigacha kirishi mumkin, bu esa savdo samaradorligini oshiradi, ammo yashash hududi bilan ish hududi o‘rtasidagi chegarani zaiflashtiradi Rasm. 9 [23]. Fasad orqali iqtisodiy faoliyatni ifodalash ham har ikki tajribada turlicha darajada ko‘rinadi. Samarqandda uy egasining kasbi ko‘pincha ko‘cha tomondagi kirish, mahsulot almashinuvi, ustaxona joylashuvi yoki mahalla ichidagi tanilish orqali anglashilgan, fasad har doim ham ochiq

sifatida baholashdir. Biroq bu yondashuv ko‘cha bo‘yidagi har bir uyni to‘liq ochiq do‘konga aylantirishni anglatmaydi, chunki an‘anaviy uyda ko‘cha bilan aloqa xususiylik, xavfsizlik va ichki mikroiklim bilan muvozanatda ishlagan Rasm. 10[25]. Samarqand uyida yuk olib kirish, mahsulot chiqarish va xaridor bilan qisqa muloqot ko‘cha bo‘yidagi tor, ammo aniq tashkil etilgan harakat nuqtalarini talab qilgan. Xorijiy yondashuvlarida ham ko‘cha fronti piyoda harakati, faol birinchi qavat va qo‘shnichilikka ta’sir bilan bog‘liq baholanadi Rasm. 11 [35]. Bu qiyos ko‘rsatadigan asosiy me‘moriy mezon ko‘cha bilan aloqa darajasi tadbirkorlik turiga mos bo‘lishi, lekin ichki yashash tartibini buzmasligi kerak. Samarqand uyida fasad, kirish va hovli o‘rtasidagi bosqichli aloqa uy-ish birligini boshqaruvchi nozik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xorijiy tajriba bu vositani zamonaviy

xizmat, kichik savdo va uy ofisi shakllariga moslashtirish imkonini beradi, ammo mahalla

ko‘chasi, xususiylik va hovli markazli reja birinchi darajali cheklov sifatida saqlanishi zarur [23].

Samarqand an‘anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida hovli yashash, mehnat, xo‘jalik va

Figure 5. (Left) A coffee shop next to a flat run private parking service for block A's residents; (Right) Hawker and temporal vendors at block J (photographed by the authors, 2018).

Rasm. 11 Chung Cu turar-joy majmuasida xonadon yonida tashkil etilgan kofe do‘koni, xususiy avtoturargoh va vaqtinchalik ko‘cha savdosi ko‘rinishlari. **Manba:** Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar fotosurati, 2018.

kichik ichki ochiq maydonli uy va verandali uy shakllarida ham ochiq yoki yarim ochiq makon turar-joy bilan ish faoliyati o‘rtasida yumshatuvchi fazoviy qatlam vazifasini bajaradi [23]. Mahalliy tajribada hovli uy ichidagi barcha jarayonlarni bitta markazga to‘plash bilan birga ularni tartibsiz aralashtirib yubormaydi. Ayvon osti yozgi ish, qisqa muddatli saqlash, mahsulot saralash yoki oilaviy kundalik faoliyat uchun mos yarim ochiq zona sifatida

Figure 6. (Left) Front wall of this flat has been replaced with steel sliding panels and granite cladding, (Right) Recording of Chung Cu's facade at present-day (Photographed and sketched by the authors, 2016).

Rasm. 10 Chung Cu xonadonida old devor sirpanuvchi panellar va granit qoplama bilan almashtirilgan fasad ko‘rinishi hamda binoning umumiy fasad chizmasi. **Manba:** Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar fotosurati va chizmasi, 2016.

Samarqand uyida daraxt soyasi, ayvon chuqurligi, devorlar bilan o‘ralgan hovli, suv manbai va shamol harakatini yumshatuvchi ichki ochiq maydon yozgi issiqlikni pasaytirishga xizmat qiladi. Xorijiy courtyard tajribalarida ham havo almashinuvi, tabiiy yoritish, soylanish va ichki salqinlik muhim bo‘lgan Rasm. 13 [23]. O‘xshash jihat shundaki, mahalliy va xorijiy

Figure 21. View of the central garden. (Copyright by Ariadna Polo Fotografia)
Note: MEM Arquitectos (2022), *Enigma*, from <https://www.archdaily.com/981148/enigma-house-mem-arquitectos>.

tajribada ichki ochiq makon binoning ekologik va funksional samaradorligini oshiradi. Farqli jihat Samarqand hovlisida ochiq makon ko‘proq xususiylik bilan himoyalangan, oilaviy hayotga yaqin va xo‘jalik faoliyati bilan qo‘shilgan holatda ishlashidadir. Xorijiy verandali uylar ayrim hollarda estetik dam olish makoni sifatida kuchliroq talqin qilinsa, Samarqandda hovli amaliy mehnat, mahsulot bilan ishlash va kundalik xizmat jarayonlari uchun ham zarur bo‘lgan ichki muhitdir [35].

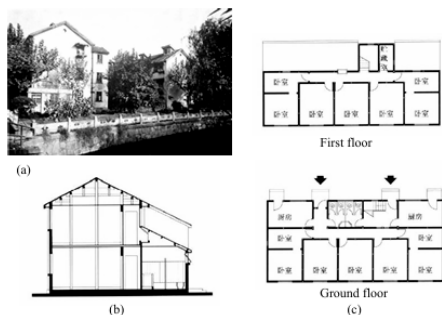

Figure 7. Perspective view (a), Section (b) and plans (c) of Shanghai Cao Yang Xin Cun Residence. From Lü, Rowe, and Zhang (2001).

Rasm. 13 Shanghai Cao Yang Xin Cun turar-joyining tashqi ko'inishi, kesimi va qavat rejaları. Manba: Lü, Rowe va Zhang, 2001.

Figure 14. The Courtyard of the Suburban Studio. (Copyright by Andy Stag)
Note: Ashton Porter Architects (2011), *SUBURBANSTUDIO*, from http://ashtonporter.com/portfolio_page/suburbanstudio/.

Rasm. 14 Raw Housing loyihasida hovli, yashash bloki va suv havzasi orqali ichki-tashqi makon bog'liqligi ko'rsatilgan. Manba: ISA Arquitectos, Raw Housing, 2022.

Yarim ochiq makonning tadbirkorlikdagi roli ish turiga qarab o'zgaradi.

Hunarmandchilik, mayda savdo, mahsulotni vaqtincha joylash, xom ashyo bilan ishlash yoki mijozni qisqa qabul qilishda ayvon va hovli cheti yopiq xona bilan ko'cha o'rtasida oraliq vazifa bajaradi. Xorijiy tajribalarda bunday oraliq makon ko'pincha balkon, veranda, orqa hovli, kichik bog' yoki ko'chaga qaragan yarim ochiq kirish orqali yaratiladi Rasm. 14 [34]. Hovli landshafti va mikroiklim aloqasi Samarqand uyida ichki reja bilan uzviy bog'langan. Daraxtlar va tok ishkamlari quyosh nurlarini yumshatadi, suv yoki namlik manbai havo quruqligini pasaytiradi Rasm. 15 [23]. Qiyosiy jihatdan hovlining eng muhim ustunligi uning ko'p vazifali, lekin ichki nazorat ostidagi makon bo'lishidadir. Xorijiy va veranda tizimlari ichki-tashqi aloqani kuchaytirsa, Samarqand hovlisi bu aloqani ko'proq ichkariga yo'naltirilgan, himoyalangan va iqlimga moslashtirilgan shaklda beradi.

Samarqand an'anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida uy tadbirkorligi oilaviy mehnat, kichik hajmdagi ishlab chiqarish, savdo aloqasi va kundalik xo'jalik tartibining

birlashgan shakli sifatida namoyon bo'ladi. Bu modelda uy egasi, oila a'zolari, yordamchi mehnat va mahalla bilan kundalik bitta mulk doirasida ishlaydigan ijtimoiy-iqtisodiy birlikni hosil qiladi. Xorijiy tadqiqotlarda ham uy tadbirkorligi ko'pincha kichik kapital, oilaviy resurs, mustaqil bandlik va uy xarajatlarini kamaytirish omillari bilan izohlanadi [25]. O'xshash jihat shundaki, mahalliy va xorijiy tajribada uy tadbirkorlikni boshlash uchun past xarajatli, moslashuvchan va egasining nazorati ostidagi makon vazifasini bajaradi. Farqli jihat Samarqandda bu faoliyat ko'proq hunarmandchilik, savdo, mahsulot saqlash va mahalla ichidagi ishonchli aloqa tarmog'i bilan bog'langanida ko'rinadi. Xorijiy tajribada esa uy tadbirkorligi xizmat ko'rsatish, raqamli ish, konsalting, onlayn savdo, ijodiy studiya yoki kichik ofis shakllarida ham keng talqin qilinadi [24]. Oilaviy mehnat uy tadbirkorligining eng barqaror ijtimoiy asoslaridan biridir. Samarqand uyida oila a'zolari mahsulot tayyorlash, saralash, saqlash, mijoz bilan qisqa muloqot qilish yoki yordamchi xo'jalik ishlarida qatnashishi mumkin bo'lgan. Xorijiy misollarda ham biznesning ko'p hollarda oila a'zolari

Rasm. 15 Enigma House loyihasidagi markaziy bog‘, ichki makon va ochiq hovli o‘rtasidagi vizual bog‘lanish ko‘rinishi.

Manba: MEM Arquitectos, Enigma House, 2022.

Figure 23. Swimming pool crosses both spaces. (Copyright by Gonzalo Viramonte)
Note: Iase Arquitectos (2022), *Raw Housing*, from <https://www.gooood.cn/raw-housing-iase-arquitectos.htm>.

faoliyatlar kichik darajada qolishi, ayrimlari esa keyinchalik rasmiy korxona yoki kengroq bozor shakliga o‘tishi mumkinligi ko‘rsatiladi [26]. Samarqand uchun bu jihat uy tadbirkorligini faqat kambag‘allik yoki majburiy bandlik belgisi sifatida emas, mahalla iqtisodiyotining barqaror kichik bo‘g‘ini sifatida ko‘rish imkonini beradi. Xorijiy tajribada uy

Rasm. 16 Sabzavot sotuvchisi uy-do‘konining ichki savdo qismi, mahsulot peshtaxtalari va sovutkichli vitrina ko‘rinishi. **Manba:** Atelier Knot’s House for Vegetable Seller, Tokyo.

tomonidan yuritilishi, shaxsiy mablag‘ va uy resurslariga tayangan holda rivojlanishi qayd etiladi Rasm. 16[31]. Bu o‘xshashlik uy tadbirkorligining faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy tashkilot shakli ekanini ko‘rsatadi[27]. Kichik biznes modeli qiyosiy tahlilda alohida ahamiyatga ega, chunki uy tadbirkorligi ko‘pincha yirik ishlab chiqarish emas, mayda xizmat, hunar, savdo yoki buyurtmaga asoslangan faoliyat orqali yashaydi. Samarqand tajribasida ustaxona, do‘koncha, ombor va hovli bo‘lagi biznes hajmini me‘yorida ushlab turuvchi fazoviy chegaralar vazifasini bajargan. Xorijiy tadqiqotlarda ichki jihatdan turlicha ekani, ayrim tadbirkorligi ayrim hollarda startup bosqichi, tajriba maydoni yoki xarajatlarni kamaytiruvchi boshlang‘ich baza vazifasini bajaradi. Mahalliy sharoitda bu yondashuv ehtiyotkorlik bilan olinishi kerak, chunki uy ichidagi biznes hajmi hovli, qo‘shni, sanitariya, shovqin va mijoz oqimi imkoniyatidan ortib ketmasligi lozim [32].

Norasmiy yoki yarim rasmiy ishlab chiqarish masalasi ham mahalliy va xorijiy tajribani yaqinlashtiradi. Samarqand an‘anaviy uyida ayrim mehnat jarayonlari oilaviy buyurtma, tanish-bilish aloqasi, mahalla ichidagi ehtiyoj va mavsumiy talab asosida yuritilgan. Xorijiy tadqiqotlarda ham rasmiy ro‘yxatdan o‘tmagan, oilaviy mablag‘ bilan ishlaydigan va mahalliy iste‘molchilarga xizmat qiladigan uy korxonalari ko‘p uchrashi qayd etiladi Rasm. 17 [31]. Raqamli faoliyat va masofaviy ish uy tadbirkorligining zamonaviy qiyosiy qatlami sifatida qaraladi. Xorijiy tadqiqotlarda tadbirkorlik uylarining bir qismi onlayn savdo, raqamli xizmat, elektron aloqa va masofaviy boshqaruv bilan bog‘lanadi, biroq barcha uy

bizneslari to‘liq raqamli shaklga o‘tib ketgani haqidagi qarash ehtiyotkorlik bilan baholanadi.

Samarqand uchun bu tajriba uyda xizmat ko‘rsatish, buyurtma olish, mahsulotni ko‘rsatish yoki mijoz bilan bog‘lanish imkoniyatini kengaytirishi mumkin, lekin u hovli, ustaxona, ombor va ko‘cha bilan aloqa kabi an‘anaviy fazoviy ehtiyojlarni bekor qilmaydi [29].

Mahalla iqtisodiyoti uy tadbirkorligini shahar miqyosida emas, kundalik yaqinlik, ishonch va qisqa masofali almashinuv darajasida tushunishga yordam beradi. Samarqandda mahalla

Figure 4. (Left) Landing areas in Block A and (Right) Block J (photographed by the authors, 2018).

maydonchalari hamda ulardan kundalik maishiy-ijtimoiy foydalanish ko‘rinishlari. **Manba:** Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar fotosurati, 2018.

xonalar, ayvon, hovli cheti, ombor, ustaxona va kirish bo‘g‘inlarining bir vazifaga qat‘iy bog‘lanib qolmasligida namoyon bo‘ladi. Bunday reja tizimida yashash, mehnat, saqlash, mijoz bilan aloqa va mavsumiy xo‘jalik ishlari bir xil makonda emas, balki vaqt, ehtiyoj va faoliyat turiga qarab almashinadigan fazoviy qismlarda tashkil etiladi. Xorijiy tajribalarda ham asosiy e‘tibor uy makonining o‘zgaruvchan ehtiyojlarga javob bera olishiga qaratiladi[34]. Ustaxona qismi moslashuvchanlik masalasida eng ehtiyotkor yondashuvni talab qiladi. Samarqandda ustaxona hovliga, ayvonga yoki ko‘cha tomonga yaqin

Figure 1. A public park in Chung Cu Nguyen Thien Thuat, now being divided by local residents into plots for private parking services (photographed by the authors, 2016).

Rasm. 18 Naked House loyihasida ko‘chma mebel orqali ichki makonning yashash va ish ehtiyojlariga moslashuvchan tashkil etilishi ko‘rsatilgan. **Manba:** Shigeru Ban, Naked House, 2000.

imkoniyatlari bilan chegaralangan. Xorijiy tajribada esa ruxsat, ro‘yxatdan o‘tish, soliq, qo‘shni huquqi, sanitariya, shovqin va mijoz oqimi kabi masalalar alohida rejalashtirish talablari orqali boshqariladi [28]. Mahalliy tajribada tartib ko‘proq mahalla odobi,

muhitida uy tadbirkorligi qo‘shnichilik, mahalliy talab, kasbiy tanilish va uyga yaqin mijozlar bilan bog‘langan. Xorijiy tajribada uyga yaqin xizmat, kichik biznes, piyoda yetib borish mumkin bo‘lgan aloqa va lokal iqtisodiy faollik orqali izohlanadi [33].

Samarqand an‘anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida moslashuvchanlik

joylashganda ish jarayoni, mijoz aloqasi va xom ashyo harakati nisbatan qulay boshqariladi. Xorijiy tajribada ish joyi ko‘pincha ichki xona, studiya, garaj yoki old zona sifatida ajratiladi Rasm. 18 [30].

Uyga asoslangan tadbirkorlikni qiyosiy o‘rganishda tartibga solish masalasi faqat huquqiy ruxsat bilan cheklanmaydi. Samarqand an‘anaviy kam qavatli tadbirkorlik uylarida ish, yashash, saqlash va mijoz bilan aloqa bir mulk ichida joylashgani uchun faoliyatning ko‘lami hovli, ko‘cha, qo‘shnichilik va oilaviy xususiylik

qo‘shnichilik munosabati, hovli ichki intizomi va ko‘cha bilan nazoratli aloqa orqali shakllangan. Xorijiy tajribada ayni vazifa ko‘pincha yozma qoidalar yoki turar-joydan foydalanish shartlari bilan tartibga solinadi. O‘xshash jihat shundaki, har ikki holatda ham uy tadbirkorligi turar-joy sifatini pasaytirmasligi va qo‘shni muhitga ortiqcha xalaqit bermasligi kerak [23]. Shovqin cheklovi uy tadbirkorligini tartibga solishda muhim mezon hisoblanadi. Samarqand uy-ustaxona modelida qo‘l mehnati, asbob ishlatish, mahsulot tayyorlash yoki mijoz kelishi mahalla sokinligiga ta’sir qilishi mumkin, shu sabab ish maydoni ko‘cha tomonga yoki hovlining nazoratli chetiga joylashtirilishi maqsadga muvofiq bo‘lgan. Xorijiy tajribada shovqin darajasi ko‘pincha faoliyat turi, ish

Figure 24. Mobile Furniture of the Naked House. (Copyright by Hiroyuki Hirai)
Note: Shigeru Ban (2000), *Naked House*, from http://www.shigerubanarchitects.com/works/2000_naked-house/.

Rasm. 19 Nguyen Thien Thuat Chung Cu hududidagi jamoat avtoturargohi mahalliy aholi tomonidan xususiy avtoturargoh xizmatlariga bo‘lingan ko‘rinish. Manba: Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar fotosurati, 2016.

vaqti, mijozlar soni, transport harakati va turar-joy qoidasiga muvofiqlik orqali baholanadi Rasm. 19[28]. Sanitariya talablari ham mahalliy va xorijiy tajribani farqlovchi muhim ko‘rsatkichdir. Samarqandda oziq-ovqat, hunarmandchilik, bo‘yash, quritish, saqlash yoki xo‘jalik ishlari hovli va yordamchi makonlar bilan bog‘langani uchun tozalik, chiqindi chiqarish, suvdan foydalanish va shamollatish tartibi alohida ahamiyatga ega. Xorijiy tajribada sanitariya masalasi rasmiy talab, xavfsizlik, mahsulot turi, mijoz bilan aloqa va uy muhitida ishlab chiqarish chegaralari orqali nazorat qilinadi [31]. Qo‘shnichilikka ta’sir uy tadbirkorligining ijtimoiy chegarasini belgilaydi. Samarqand mahalla muhitida qo‘shni

Figure 6. (Left) Front wall of this flat has been replaced with steel sliding panels and granite cladding, (Right) Recording of Chung Cu’s façade at present-day (Photographed and sketched by the authors, 2016).

Rasm. 20 Chung Cu xonadonida old devorning sirpanuvchi panellar va granit qoplama bilan o‘zgartirilgani hamda binoning hozirgi fasad chizmasi. Manba: Huynh Tran Buu Loc va Dinh Quoc Phuong, mualliflar fotosurati va chizmasi, 2016.

hovlilar bir-biriga yaqin joylashgani sabab hid, shovqin, tutun, yuk tushirish, mijoz kutish va ko‘cha bandligi bevosita seziladi. Xorijiy yondashuvlarda ham birinchi qavat faoliyati, kirishlar joylashuvi, piyoda oqimi va ko‘cha fronti qo‘shni muhit sifatiga ta’sir qiluvchi omillar sifatida baholanadi Rasm. 20 [35].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedov, M. Q. O‘rta Osiyo me’morchiligi tarixi : Oliy o‘quv yurtlari uchun o‘quv qo‘llanma / Mas’ul muharrir Z. Hakimova. – Toshkent : O‘zbekiston nashriyoti, 1995. – 142

b. – ISBN 5-640-01616-7.

2. Воронина, В. Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана. – Москва : Государственное издательство архитектуры и строительства, 1951. – 168 с.

3. Материалы по истории и теории архитектуры Узбекистана. Выпуск 1 : сборник статей / отв. ред. В. Л. Воронина. – Москва : Изд-во и типография Академии архитектуры СССР, 1950. – 102 с.

4. Пугаченкова, Г. А. Зодчество Центральной Азии. XV век. – Ташкент : Фан, 1981. – 232 с.

5. Писарчик, А. К. Народная архитектура Самарканда. – Москва : Наука, 1974. – 280 с.

6. Нильсен, В. А. У истоков современного градостроительства в Узбекистане. – Ташкент : Издательство литературы и искусства имени Г. Гуляма, 1988. – 208 с.

7. Pavlovskiy, E. N. Ocherki Samarkandskoy oblasti // Istoricheskiy Vestnik. – 1911. – Dekabr. – S. 850–870.

8. Sadiqova, S. N. Kontsepsiya vozrojdeniya sadovo-parkovogo iskusstva Temuridov v landshaftnoy arxitektуре Uzbekistana : PhD dissertatsiyasi. – Toshkent, 2018. – 150 s.

9. Adilov, Z. O‘zbekiston shaharlari landshaft muhiti dizaynini kompleks tashkil etish : Monografiya. – Toshkent : Print World, 2021. – 172 b. – DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6868071>.

10. Raximov, K. D. Landshaft rejalashtirish : O‘quv qo‘llanma. – Toshkent : Barkamol fayz media, 2018. – 305 b. – ISBN 978-9943-5143-9-3.

11. Khushnazarova, M. G., Mardonova, X. A., Musayev, M. K., Tohirova, D. M. Short overview of the history of the Asian city Samarkand // Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – Vol. 2, Issue 2. – ISSN 2181-1385.

12. Aituganova, N., Vileikis, O., Babaev, S., Ausín, J. O. Traditional Bukharian Houses and Mahallas: A Shared Vernacular Heritage at Risk // International Conference on Vernacular Heritage: Culture, People and Sustainability. – Valencia, 2022. – DOI: <https://doi.org/10.4995/HERITAGE2022.2022.15605>.

13. Xamidova, M. S. Temuriylar davrining Movarounnahrda me‘moriy yodgorliklari tarixi : Monografiya. – Toshkent : Nodirabegim, 2024. – 153 b.

14. Samarqand Davlat Arxitektura va Qurilish Instituti. Me‘morchilik va qurilish muammolari (Problemi arxitekturi i stroitelstva). – Samarqand, 2016. – № 1.

15. Samarqand Davlat Arxitektura va Qurilish Instituti. Me‘morchilik va qurilish muammolari (Problemi arxitekturi i stroitelstva). – Samarqand, 2017. – № 4.

16. Samarqand Davlat Arxitektura va Qurilish Instituti. Me‘morchilik va qurilish muammolari (Problemi arxitekturi i stroitelstva). – Samarqand, 2019. – № 4.

17. Krugmeier, P. Samarkand's Mahallas: History and Culture Shape Living Urban Form. Part I – Introduction and Historical Context : tadqiqot hisoboti / University of Washington College of Built Environments. – Seattle : University of Washington, 2015. – 48 b.

18. Krugmeier, P. Samarkand's Mahallas: History and Culture Shape Living Urban Form. Part II – Urban Structure and the Mahalla System : tadqiqot hisoboti / University of Washington College of Built Environments. – Seattle : University of Washington, 2015. – 52 b.

19. Krugmeier, P. Samarkand's Mahallas: History and Culture Shape Living Urban Form. Part III – Traditional Housing and Spatial Organization : tadqiqot hisoboti / University of Washington College of Built Environments. – Seattle : University of Washington, 2017. – 57 b.

20. Krugmeier, P. Samarkand's Mahallas: History and Culture Shape Living Urban Form. Part IV – Construction Methods and Material Culture : tadqiqot hisoboti / University of Washington College of Built Environments. – Seattle : University of Washington, 2017. – 61 b.

21. Krugmeier, P. Samarkand's Mahallas: History and Culture Shape Living Urban Form. Part V – Economic and Social Dynamics of the Mahalla : tadqiqot hisoboti / University of Washington College of Built Environments. – Seattle : University of Washington, 2017. – 54 b.

22. Nosirov, J. Samarqand arxitektura va shaharsozligidagi madaniy o'zgarishlar 1868–1917 yillar misolida // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2025. – Vol. 5, № 1. – B. 153–158.

23. Holliss, F. Beyond Live/Work: The Architecture of Home-Based Work. – London ; New York : Routledge, 2015.

24. Sayers, J. Home Based Business // Encyclopaedia of New Venture Management / ed. M. R. Marvel. – London : Sage, 2012.

25. Kapasi, I., Galloway, L. Home-based Businesses: An Exploration of Business Model Heterogeneity // Journal of Business Models. – 2018. – Vol. 6, № 3. – P. 63–78.

26. Mason, C., Carter, S., Tagg, S. Invisible Businesses: The Characteristics of Home-Based Businesses in the United Kingdom. – Glasgow : University of Strathclyde, Hunter Centre for Entrepreneurship, Working Paper WP08-01, 2008.

27. Galloway, L., Kapasi, I. Rural Home-Based Businesses and Their Contribution to Rural Lives: An Exploratory Study. – Edinburgh : Heriot-Watt University, 2014.

28. Reuschke, D., Domecka, M. Policy Brief on Home-Based Businesses. OECD SME and Entrepreneurship Papers, № 11. – Paris : OECD Publishing, 2018.

29. Reuschke, D., Mason, C. The Engagement of Home-Based Businesses in the Digital

Economy // Futures. – 2022. – Vol. 135. – Article 102542.

30. Huynh Tran Buu Loc, Dinh Quoc Phuong. Changes to Domestic Spaces and Home-Based Business in Ho Chi Minh City: A Case Study of Nguyen Thien Thuat Apartment Blocks // Home Cultures. – 2024. – Vol. 21, № 1. – P. 43–68. – DOI: 10.1080/17406315.2024.2347705.

31. Ayo-Odifiri, S. O., Emeana, R. C., Musa, A. W., Ukpabi, I. J., Ukah, O. T. An Investigation of Home-Based Businesses in Low-Income Residential Settlements of Owerri Urban, Nigeria // IOSR Journal of Humanities and Social Science. – 2022. – Vol. 27, Issue 1, Series 7. – P. 29–39.

32. Agarwal, S., Sing, T. F., Song, C., Zhan, J. Liberalizing Home-Based Business // Management Science. – 2024. – Vol. 70, № 12. – P. 8301–8321. – DOI: 10.1287/mnsc.2021.04232.

33. Schutjens, V., Mackloet, A., Korteweg, P. J. Home-Based Business: Exploring the Place Attachment of Entrepreneurs : paper presented at the ERSA Conference. – Volos, Greece, August 30 – September 3, 2006.

34. Chen, D. The Flexible Housing System in China and Home Working During the Covid-19 Pandemic and Beyond : Master Thesis. – Turin : Politecnico di Torino, Department of Architecture and Design, 2021.

35. Moughtin, C. Urban Design: Street and Square. 3rd ed. – Oxford : Architectural Press, 2003.